

Юлія Руденко, к. політ. н.

Національна академія Служби безпеки України

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Yuliia Rudenko, PhD in Political science

National Academy of the Security Service of Ukraine

NATIONAL IDENTITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

The article is devoted to the problems of national identity in Ukraine. This problem is considered in the context of the processes of globalization and modernization of the country. The concepts of "identity" and "national identity" are defined. Models of national identity that have developed in post-socialist countries, in particular, Ukraine were studied. In particular, it is noted that in Ukraine the ethnic model of national identity prevails over the civilian. The objective reasons that led to this model are determined. The focus is on the positive and negative aspects of this model in the context of integration into the European globalization space. The significance of modern projects of reforming the country for Ukraine, in particular, in the context of integration of national values into the global globalization space, is noted.

At the same time, the negative features of the "globalization policy" in the country are determined. In particular, such negative aspects are defined: its "westernized form", the dependent character, and the idealization by the mass society of Western forms (economy, politics, etc.), certain aspects of urbanization. All this devalues its own national identity, forms elements of spirituality in Ukrainian society.

Keywords: national identity, national identity models, globalization, idealization.

Актуальною у сучасному світі постає проблема співвідношення національної ідентичності та суспільного прогресу. Як зазначають українські дослідники Кремень В. та Ткаченко В., що «висловлюватися проти суспільного прогресу – значить поставити себе тим самим в позицію ретрограда. Однак тут питання полягає в іншому – наскільки нинішня капіталістична світ-система дійсно второвує шлях суспільному прогресу, а чи навпаки – поступово заганяє суспільний поступ у глухий кут безвиході й відчаю»¹. Сьогодні ці проблеми постають на новому рівні. Замість суто теоретичного розгляду новітніх концепцій глобалізації та модернізації, які раніше мали здебільшого академічний, а почасти – й умоглядний характер, прийшов час оцінити й переоцінити практичні наслідки глобалізаційних впливів на національну ідентичність пострадянських країн. Особливо, враховуючі, що на державному рівні проекти модернізації країн, зокрема України, та входження до європейського глобалізаційного простору оцінювалися в усі роки незалежності переважно у позитивному руслі, і, часом, як єдиний можливий вектор розвитку. Однак, науковці не притримуються виключно схвальних оцінок.

Значні наукові надбання з окресленої у статті проблематики можна знайти у працях таких вчених як: Грицак Я., Козин М., Колодій А., Кремень В., Кресіна І., Курас І., Лісовий В., Нагорна Л., Римаренко Ю., Римаренко С., Степико М., Ткаченко В., Шкляр Л., а також Альтер П., Брубейкер Р., Сміт Е. та інші.

Метою нашої статті буде акумуляція цих різних точок зору як з теоретичного, так і практичного боку з ціллю з'ясування впливу глобалізаційних процесів на формування національної ідентичності в Україні.

Отже, звернемося до матеріалу, що пропонують вітчизняні та зарубіжні автори в межах окресленої нами проблематики. «Ідентичність – найважливіший акт самоусвідомлення

¹ Кремень, В., Ткаченко, В. (2013). *Україна: ідентичність у добу глобалізації: начерки міждисциплінарного дослідження*. Київ: Знання України, 62.

суспільством і у ньому кожною особистістю самих себе, сутнісних основ свого буття в історії... Проблема ідентитету й ідентифікації – це проблема того, як мислить, відчуває й діє людина в усіх формах своєї втіленої єдності зі своєю історією, культурою, духовністю, з позицій будь-якої форми свого соціально, економічно, політично стратифікованого буття¹. Під національній ідентичністю мається на увазі почуття приналежності й єдності людини певній нації². Від характеру, змісту національної ідентичності, що існує, значної мірою залежить майбутнє держави, характер відносин між різними групами населення в останній, ступінь визначеності суспільства щодо власного майбутнього розвитку у межах певного державного утворення тощо.

Проблематикою концептуалізації та класифікації національних ідентичностей в сучасних західних демократіях опікувалися такі автори як Сміт Е., Альтер П. та інші. У контексті нашої статті нас цікавить класифікація національної ідентичності Сміта Е. Останній відстоює точку зору на поділ національної ідентичності західної або громадянської моделі, яка характеризується складною системою, що включає такі компоненти як історична спільна територія, закони та інститути, політична рівність громадян, виражена в чинній системі прав і обов'язків, спільність громадянської культури та ідеології. Етнічну, або східну модель національної ідентичності Сміт Е. характеризує такими ключовими компонентами: походження, що розуміється як приналежність до свого клану, національна культура, мова, звичаї. Очевидно, що в цих моделях різні пріоритети. Якщо для концепції громадянської ідентичності – це аспекти рівноправності громадян, то для етнічної – аспекти спільності мови, традиції, релігії, звичок³.

Що ж, що до визначення типу національної ідентичності у країнах демократичного постсоціалістичного табору? Значна група дослідників, яка спеціалізується у галузі політичного аналізу націоналізму у постсоціалістичній «новій Європі», залишається на позиціях того, що особливості національної ідентичності країн цього регіону тяжіють до етнічного типу. Зокрема, можна послатися на дослідження Брубейкера Р., Скопфліна Дж. Цікава точка зору Брубейкера Р., який вважає, що у постсоціалістичних країнах спостерігалось та спостерігається переважання у національній ідентичності етнокультурного аспекту і брак необхідних умов для актуалізації зразків громадянської національної ідентичності. Він доходить висновку, що в цих країнах створенню державності передували націоналістичні рухи, а сама держава створювалася на користь конкретної етнополітичної групи. Пояснює це він таким чином. По-перше, універсалістська природа ідеологічних зразків комунізму, асоційованих у більшості постсоціалістичних країн із тиском ззовні, сприяла популяризації не загальногромадянських космополітичних, а національних проєктів збереження унікальності конкретної етнічності. В таких умовах значною мірою ускладнюється виникнення громадянськості як важливого виміру національної ідентичності. По-друге, комуністична ідеологія призвела до руйнації громадянського суспільства у країнах цього типу, створивши атомізовані спільноти, засновані на відносинах недовіри та взаємної ізоляції. А тому етніонаціональні ідентичності залишилися єдиними структурами, в яких могла формуватися суспільна взаємодія на основі довіри і солідарності. По-третє, в умовах усунення комуністичною ідеологією інших ідей та цінностей етнічність лишалася єдиною (що зберіглася) формою, представленою в структурі національної ідентичності країн цього типу⁴.

Саме через проблеми реалізації національної громадянської універсальної ідентичності, на нашу думку, так складно відбуваються сьогодні інтеграція України в загальноєвропейський цивілізаційно-глобалізаційний простір. Але хто знає, можливо, це, на сьогодні, запобіжник втрати Україною традиційних національних цінностей.

Разом з тим, не слід не помічати той факт, що факт нерозвиненості громадянського суспільства, і в свою чергу громадянської національної ідентичності визначає досить вузькі межі взаємодії зі структурами Європи: останні зачіпають здебільшого сферу різноманітних політичних консультацій з приводу набуття Україною статусу членства в Європейському союзі. Зрозуміла річ, навіть ця сфера співробітництва є досить важливою – приєднання до різноманітних угод і конвенцій вносить модернізаційні імпульси у правове поле України. Але поряд із зовнішніми євроінтеграційним впливом наша країна потребує і внутрішніх стимулів для зміни установок своєї політичної свідомості, чіткого розуміння як свого місця у світі, так і місії нового правлячого класу

¹ Козин, Н.Г. (2011). Идентификация. История. Человек. *Вопросы философии*, 1, 41.

² Voermer, P. (ed) (1986). *Concept of National Identity*. Baden-Baden.

³ Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи.

⁴ Брубейкер, Р. (2012). *Етнічність без груп*. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.

в ролі національної еліти у самій Україні. Врешті-решт, вони мають засвідчувати своїми діями усвідомлення глибокої відповідальності за майбутнє України як держави-нації, повноправного гравця на міжнародному полі¹.

Однак, з іншого боку, не можна не помітити позитивні ініціативи в цьому ключі як політичної еліти України, так і її наукової еліти. Заслуговує на увагу Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., підготовлена секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України. Зокрема, слід зазначити, що серед основних національних пріоритетів визначено «створення умов для культурної та політичної консолідації українського народу як модерної європейської спільності». Також варто згадати програму «Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ», розроблену науково-експертним середовищем за ініціативи Міжнародного фонду «Відродження», в якій основними завданнями у галузі культури зазначаються: збереження української ідентичності через культуру; збереження української культурної різноманітності; консолідація української політичної нації; розвиток українських культурних індустрій; утвердження України в світі; здійснення культурної політики в опорі на державні органи, органи самоврядування, де у відповідних місцевих громадах й твориться більша частина культурного продукту; персоніфіковане та знеособлене спонсорство; бізнес у сфері культури².

Разом з тим, об'єктивною причиною несприйняття громадянами постсоціалістичних країн, зокрема, України політики глобалізму є її відверто «вестернізована форма». На причини цього факту звертав свою увагу професор Панарін О. У своїй книзі «Випробування глобалізмом» він наголошував, що об'єднаний в ході «холодної війни» Захід утворив глобальний владний трикутник (МВФ, Всесвітній банк і СОТ), покликаний провести деіндустріалізацію всієї тієї частини світу, яку Захід не вважає своєю, належною до кола обраних³. Це тріо покликане здійснювати безнастанне спостереження з поведінкою національних урядів третього і колишнього другого світів на предмет того, наскільки послідовно ними здійснюється програма деіндустріалізації – згорання національної переробної промисловості, підприємства якої стають «ліквідними». Тобто такими, що продаються за безцінь зарубіжним господарям з метою їх ліквідації як нерентабельних, таких що не вписуються в новий міжнародний розподіл праці і не відповідають відомим «стандартам». Програма насильницької економічної лібералізації підопічних країн, призводить до того, що населення цих країн змушено покладатися на товари імпорту. При цьому ціни підтягуються до рівня світових, хоча одночасно відбувається стрибкоподібне зниження заробітної плати.

Що ж у цьому контексті відбувається з національною ідентичністю? «Більшість населення, яка проживає у традиційних провінційних помешканнях реагує на цю ситуацію на рівні тих понятійних стереотипів, які склалися за радянських часів і відповідають радянській (пострадянській) структурі ідентичності. З одного боку зберігаються утопічні уявлення про «Захід» як простір всезагального благоденства, свободи й технологічного прогресу (тут «Захід виступає як надціннісна утопія для представників закритого суспільства), який має забезпечити Україні в силу її європейської належності полегшені шанси на швидке входження до Європейського Союзу. З іншого боку, внаслідок незадовільного характеру приватизаційних процесів і відсутності видимих зрушень у демократизації суспільства, засилля корупції тощо – всі «демократи» сприймаються значною частиною населення як агенти Заходу, які розвалили й пограбували країну. Все це викликає синдром «оборонної свідомості» та «розколотої ідентичності», який не можна ігнорувати», – стверджуються автори статті «Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму» Кремень В. та Ткаченко В.⁴

Попри категоричність висновків українських науковців, їх позиція заслуговує на увагу та не облишена здорового глузду.

Продовжуючи тему ідеалізації західних форм існування на рівні масової свідомості, слід зазначити, що в українському суспільстві на тлі глобалізації та запозичення капіталістичних форм господарювання склалася дещо хибна ідеологема щодо виключної дієвості ринкової економіки і її

¹ Кремень, В., Ткаченко, В. (2011). Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму. *Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів*. Київ: Центр політичного маркетингу, 43.

² Римаренко, С.Ю. (2013). Наукові проекти модернізації країни: соціальний та гуманітарний компоненти. *Іноваційна перспектива у стратегії національної консолідації в Україні*. Київ: ІПЕНД ім. Кураса І., 136, 147.

³ Панарін, А. (2002). *Искушение глобализмом*. Москва: ЭКСМО-Пресс.

⁴ Кремень, В., Ткаченко, В. (2011). Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму. *Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів*. Київ: Центр політичного маркетингу, 44.

позитивного впливу фактично на всі сфери суспільного життя. Але як зазначає український дослідник Гальчинський А., «чистий ринок» є далеко не у всьому досконалим механізмом, який породжує небезпечну для суспільства диференціацію доходів та монополізацію економіки. У свій час обмеження ринку на рівні національних економік розвинутих країн Заходу було подолано завдяки застосуванню системи активного державного регулювання, яка втілювалася у регулятивні сегменти соціально-ринкової економіки з активним застосуванням механізмів демократії та громадянського суспільства. Це уберегло суспільства не лише від надмірної диференціації доходів, а й від проникнення духу ринкової психології у сферу культури, соціального розвитку, в політику»¹. Але на рівні міжнародному ці принципи не тільки не діють, але й заперечуються і, таким чином, всі міжнародні структури, як то МВФ, Світовий банк, СОТ, на підтримку яких так сподівається Україна, діють на принципах класичного необмеженого ринку. Таким чином наша країна «втягуючись» в процеси глобалізації, розчиняючись в світових економіко-політичних процесах, «отримує» загрозу втратити власні традиційні культурні цінності і, навіть, власну, ідентичність, наслідуючи уніфіковані форми існування. Але, навіть, з зазначених на початку статті визначень «ідентичності» та «національної ідентичності» стає зрозуміло, що без ідентифікації людина втрачає сенс власного існування, а без національної ідентифікації неможлива інтеграція суспільства для здійснення тих самих економічних, політичних та реформ в інших сферах життєдіяльності суспільства. Коло замкнулося.

І, накінець, ще однією проблемою глобалізації та модернізації країни постає тісно пов'язана з її процесами урбанізація. Адже руйнація традиційних сільських цінностей означає для нашого суспільства руйнацію власної традиційної культури і, безумовно, національної ідентичності, адже ще видатний український історик Грушевський М. зазначав, що для України характерна «селянська» і, навіть, «мужицька» культура, в якій закладено культурний код українців, хоча і не виключав цінностей української еліти, однак останні виявлялися більш асимільованими з цінностями культур тих країн, під владою яких певний час перебувала Україна².

Отже, не претендуючи на вичерпність аргументації, ми хотіли привернути увагу до проблем глобалізації, зробивши акцент на тому, наскільки вони є неоднозначними за своїм впливом для української національної ідентичності, збереження якої вкрай потрібне для консолідації українського суспільства.

References:

1. Boermer, P. (ed) (1986). *Concept of National Identiti*. Baden-Baden. [in English].
2. Brubejker, R. (2012). *Ětničnost' bez grupp [Ethnicity without groups]*. Moscow: Izdatel'skij dom Vysšej školy ekonomiki [in Russian].
3. Galchynskij, A. (2006). *Globalni transformaciyi: konceptualni alternatyvy: metodologichni aspekty [Global transformations: conceptual alternatives: methodological aspects]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Grushevskij, M. (2016). *Tvory [Writings]*. Kyiv: Svit, Vol. 50 [in Ukrainian].
5. Kozin, N.G. (2011). Identifikaciá. Istoriá. Ćelovek [Identification. History. Human]. *Voprosy filosofii [Matters of philosophy]*, no. 1, 40-47. [in Russian].
6. Kremen, V., Tkachenko, V. (2011). Rozkolota identychnist: Ukrayina pered vyklykamy globalizmu [Divided identity: Ukraine in the challenges of globality]. *Ukrayina yak subyekt suchasnyx cyvilizacijnyx procesiv [Ukraine as the subject of contemporary processes of civilization]*. Kyiv: Centr politychnogo marketyngu, 36-48 [in Ukrainian].
7. Kremen, V., Tkachenko, V. (2013). *Ukrayina: identychnist u dobu globalizaciyi: nacherky mizhdyscyplinarnogo doslidzhennya [Ukraine: identity in the age of globalization: draft of an interdisciplinary study]*. Kyiv: Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].
8. Panarin, A. (2002). *Iskušenie globalizmom [Temptation globality]*. Moscow: ĚKSMO-Press [in Russian].
9. Rymarenko, S.Yu. (2013). Naukovi proekty modernizaciyi krayiny: socialnyj ta gumanitarnyj komponenty [Scientific projects of countrys' modernization: social and humanitarian components]. *Inovacijna perspekty`va u strategiyi nacional`noyi konsolidaciyi v Ukrayini [Innovation and prospects in the strategy of national consolidation in Ukraine]*. Kyiv: IPIEND im. Kurasa I., 136-151 [in Ukrainian].
10. Smit, E. (1994). *Nacionalna identychnist [National identity]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

¹ Гальчинський, А. (2006). *Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: методологічні аспекти*. Київ: Либідь, 251.

² Грушевський, М. (2016) *Твори*. Київ: Світ, т. 50.